

ZAVIČAJ

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 51
Godina XXVI
Maj, 2021.
[str. 121-144]

© Monos 2021

Likovi zavičaja: Fadil Šabić – prvi partizanski obavještajac Gračanice

Prof. dr. Omer Hamzić

U radu se govori o liku i djelu još jednog Gračanlije koji je pripadao, općenito, generaciji predratnih mladih i školovanih aktivista ili simpatizera komunističkog pokreta, svih nacionalnosti. Oni su se u godinama pred Drugi svjetski rat najviše okupljali u Kulturno-prosvjetnom društvu "Narodna biblioteka", ali i u još nekim projugoslavenskim društvima i organizacijama ("Gajret", "Soko" i dr.) u Gračanici. Tokom rata, uglavnom su ilegalno djelovali za partizanski pokret, neki su se kasnije priključili partizanskim jedinicama... Jedan od najaktivnijih među njima bio je Fadil Šabić. U radu se govori o njegovoj aktivnosti u godinama neposredno pred Drugi svjetski rat, zatim u ratnim godinama i neposrednom poratnom periodu kada je za njega nastupilo vrijeme teških razočarenja. Uz osnovne podatke o njegovoj aktivnosti, posebno se ukazuje na opći društveni ambijent u kojem je djelovao, kao i na mnoge istaknute ličnosti iz lokalnog miljea sa kojima se susretao i saradivao.

Ključne riječi: Fadil Šabić, Velo Šuput, Gračanica, Narodnooslobodilački pokret, partizani, komunisti

"TREBA MU DATI MJESTO KOJE ZASLUŽUJE..."

Fadila Šabića nisam imao priliku lično upoznati, ali sam o tom čovjeku, tokom rada na monografiji o Gračanici u Drugom svjetskom ratu (od 1985. do 1988.) čuo puno lijepih riječi, tako da mi se urezao u pamćenju kao pozitivan lik, baš kao da sam ga poznavao. Sve će se samo po sebi potvrditi tokom mojih daljih istraživanja o ljudima i događajima u Gračanici u vrijeme Drugog svjetskog rata. Sjećam se da mi je Lazo Stevanović (mi smo ga zvali drug Lazo) u toku prikupljanja arhivske građe i drugih dokumenata (izjava, sjećanja itd.) za spomenutu knjigu (izašla 1988.), kao predsjednik Komisije za istoriju Opštinskog komiteta Saveza komunista Gračanica (u okviru koje se i radilo istraživanje) u više navrata skretao pažnju na ulogu Fadila Šabića u ratu u Gračanici, da ga slučajno ne bi zaobišli: "Treba mu dati značaj i ono mjesto koje zaslužuje. Spasio je

Fadil Šabić u kancelariji (1937. godine)

glavu mnogim ljudima, pogotovo gračaničkim Srbima”, rekao mi je, između ostalog, jednom prilikom drug Lazo.

Naravno da smo to imali u vidu (i ja i moj koautor na knjizi, puk. prof. Esad Tihić. Kako je istraživanje odmicalo, arhivski dokumenti i memoarske zabilješke koje smo prikupljali, jasno su potvrđivale koliko je “drug Lazo” bio u pravu. Potrudili smo se da Fadil Šabić u našoj knjizi dobije ono mjesto koje zaslužuje. Da li smo u potpunosti u tome uspjeli, drugo je pitanje.

FADIL ŠABIĆ: OPĆE BIOGRAFSKE NAPOMENE

Gledano sa ove distance, Fadil Šabić je bio bosanski patriota, jugoslavenski ori-

jentisani ljevičar, antifašist. Od 1939. godine formalno ili neformalno pripadao je lijevom omladinskom pokretu, bio je simpatizer, a kasnije u ratu i član KPJ. Što se tiče Bosne i Hercegovine, i on i ljudi s kojima se družio dijelili su ideje iz takozvanog Trećeg pisma bosanskohercegovačke omladine pod naslovom “Protiv rata, za slobodu, demokratiju i ravnopravnost, za autonomiju Bosne i Hercegovine” iz 1939. godine, koje su realizovane kroz dokumente ZAVNOBiH-a.¹ Tokom rata činio je razne usluge i radio za partizanski pokret, bio je blizak komunističkoj grupi u Gračanici, obavljao opasne zadatke, počesto stavljajući glavu u torbu. Po vlastitom priznanju, formalno je postao član KPJ negdje u drugoj polovini 1943. godine. Nakon izla-

¹ Pismo je, pored ostalog, tretiralo problem autonomije Bosne i Hercegovine na sasvim drugačiji način u odnosu na neke građanske stranke. U pismu se ističe da Bosnu i Hercegovinu ne mogu svojatati ni Zagreb ni Beograd kao hrvatsku ili srpsku provinciju, ali ni određeni muslimanski krugovi iz Sarajeva kao muslimansku zajednicu. Podvlači se da Bosna i Hercegovina i srpska i hrvatska i muslimanska, to jest da je domovina svih nacija i naroda koji u njoj žive. Na ovo pismo svoj potpis stavilo je 509 studenata ili 2/3 od njihovog ukupnog broja iz Bosne i Hercegovine. Od studenata iz Gračanice, ovo pismo potpisali su Velo Šuput i Mehmedalija Šabović, studenti prava. (Esad Tihić, Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*, Gračanica 1988., 113)

ska iz Gračanice na partizansku teritoriju, kad mu je već postalo opasno dalje ostati u gradu, postao je prvi obavještajac partizanske Komande mjesta za Gračanicu, koja je od početka 1945. godine (kada je formirana) prvo djelovala iz Kreke, potom iz Lukavca i Puračića...

...

Fadil Šabić je rođen 1908. godine u Gračanici, u uglednoj činovničkoj porodici. Njegov otac Abdulah, koji potiče iz jedne alimске porodice iz Prozora, početkom prošlog stoljeća dobio je posao grunтовничара u Kotarskom sudu u Gračanici. Kao mlad činovnik, odmah se zagledao u Pašu Hadžimujić (takođe iz imućne gračaničke familije), sa kojom je sklopio brak i vrlo brzo dobio sina Fadila (1908.). Kako je bio nemirnog, u neku ruku, pričalo se, boemskog duha, negdje pred sami Prvi svjetski rat, napustio je i Gračanicu i porodicu – da bi se neko vrijeme skrasio u Konjicu. Supruga Paša ostala je sa malim djetetom u Gračanici kao samohrana majka... Fadil je tada imao svega četiri godine... Uz pomoć svoje familije, u jednom teškom vremenu, uspjela ga je izvesti na selamet, nikad se nije preudala...

Osnovnu školu Fadil je završio 1920. godine u Gračanici.² Nakon osnovne škole, školovanje je nastavio u Sarajevu, u nižoj realnoj gimnaziji, koju je završio 1925. godine. Kako nije imao uslova nastaviti školovanje, vratio se u rodnu Gračanicu, gdje je vrlo brzo dobio zaposlenje u sreskoj administraciji. Nakon volontiranja u Sreskom sudu i jednoj advokatskoj kancelariji, radio je kao službenik u Sreskom načelstvu (Nadzornik za puteve i građevine, a kasnije i zvaničnik-režiser Sreskog načelstva). Jedno vrijeme radio je volonterski i kao perovođa Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva Gračanica (1932.) Po izbijanju rata i uspostave vlasti NDH, ostao je

i dalje na radu u sreskoj upravi, koja je nastala sa radom skoro u istom personalnom sastavu, ali pod novim nazivom – kao kotarska uprava, kojom je umjesto sreskog načelnika, rukovodio kotarski predstojnik. Rješenjem iz Velike župe Usora i Soli iz Tuzle, u junu 1941. godine Fadil Šabić postaje šef pisarnice kotarske uprave, a nešto kasnije i zamjenik kotarskog predstojnika u Gračanici. Na toj dužnosti ostao je sve do 16. 9. 1944. godine, kada napušta i službu i Gračanicu i odlazi u partizane.

Nakon izlaska na partizansku teritoriju radio je na obavještajnim poslovima u Trećem korpusu NOVJ i Komandi mjesta za Gračanicu, a nakon definitivnog ulaska partizana u Gračanicu, 7. aprila 1945., nastavio je sa radom u sreskoj upravi. Dakle, za nepunih 10 godina služio je u administraciji tri države – a sve u istoj zgradi u rodnoj Gračanici. U svakoj od njih ostao je dosljedan sebi i svojim principima, dakako i političkom uvjerenju, koje je nosio od svoje rane mladosti. Sa prethodna dva režima nekako je izašao na kraj (dakle, u Kraljevom i Pavelićevom), ali sa ovim trećim (komunističkim), za koji se i borio – izgubio je, nažalost, bitku. (detajnije podatke o kretanju Fadila Šabića u službi vidi u prilogu).

Sa solidnim znanjem i pismenošću koju je ponio iz školskih klupa, vrlo brzo je napredovao u činovničkom poslu, uživao ugled među kolegama i kod pretpostavljenih, koji će mu kasnije povjeravati i najsloženije, pa i povjerljive zadatke. Igrom sudbine dva puta se ženio. Prvu suprugu Šefiku upoznao je u Tuzli i vjenčao se s njom nekoliko godina prije rata. Tokom rata bili su zajedno uključeni u ilegalne aktivnosti za Narodnooslobodilački pokret. U svojim izjavama, u pozitivnom svjetlu, spominje Šefiku više aktivista tog pokreta.. Šefika je, nažalost, nakon duže bolesti,

2 Odjeljenje četvrtog razreda koje je pohađao Fadil Šabić imalo je 24 učenika, od kojih 6 muslimanske vjere, a 18 pravoslavne i katoličke; razredni učitelji su bili; Marija plem. Matulić i Nikola Gašić (Osman Delić, *Sto godina Narodne osnovne škole u Gračanici*, Gračanica, 1986., 53)

umrla 31. 1. 1946. godine u Državnoj bolnici u Sarajevu.³ Nisu imali djece. Relativno brzo nakon njene smrti, Fadil je sklopio brak sa Muberom Huremović, kćerkom Orhan ef. Huremovića iz Tuzle. Izrodili su troje djece: kćerku Azru i sinove Mirzu i Murisa. Sve troje su završili visoke škole (kćerka građevinu, a sinovi pravo). U svom poslu potvrdili su se kao dobri stručnjaci koje odlikuje skromnost i poštenje.

Životnu stazu Fadila Šabića možemo propratiti kroz tri vremenska perioda: prvi je između dva svjetska rata, drugi je period Drugog svjetskog rata i treći, period nove socijalističke Jugoslavije.

To je doista još jedna zanimljiva životna priča iz gračaničkog lokalnog miljea. Neke detalje iz te priče, kao što rekoh, dobro sam znao, posebno iz njegovog ilegalnog djelovanja za narodnooslobodilački pokret. Zato mi se i činilo da sam tog čovjeka i lično poznao. Drugi detalji, međutim, ostali su mi nepoznati do danas, posebno oni iz trećeg razdoblja njegovog života... Stoga sam i odugovlačio sa ovom pričom.

Ovim tekstom, konačno i to ime, izvlačimo iz tame zaborava i uvodimo ga među naše "Likove zavičaja". A to nam i jeste cilj.

NA LIJEVOJ STRANI GRAČANIČKE ČARŠIJE (PRED DRUGI SVJETSKI RAT)

Fadil Šabić je pripadao grupi omladinaca Gračanice koja se poslije 1935. godine isticala u kulturno-prosvjetnom radu Narodne biblioteke kao jednog od najaktivnijih kulturno-prosvjetnih društava tadašnje Gračanice. Biblioteku su materijalno pomagali imućniji trgovci kao i zaposleni u lokalnoj upravi. Među aktivnijim "pomagačima" bio je i Šabić.⁴ Osim Biblioteke, bio je aktivan i u još nekim društvima i organizacijama u gradu. Između ostalih, nalazimo ga i na spisku članova Sokolskog društva u Gračanici za 1935. godinu, u kojem su se okupljali većinom državni službenici, ljekari advokati.⁵

Kako je napisao Muhamed Mašić u svojim neobjavljenim memoarima, Fadil Šabić je pripadao grupi ljevičara u Gračanici "jedva primjetnih simpatizera Sovjetskog saveza u kojoj su bili: Osman Mehinović, bez zanimanja, Muradif Džinić, geometar, Hasan Maglajlija, veterinar i dr."⁶ Te ideje vjerovatno je prihvatio tokom školovanja u Sarajevu.

Bio je blizak skojevskim ili lijevo orijentisanim omladinskim grupama u Gračanici, koje su pred Drugi svjetski rat djelovale ilegalno, promičući revolucionarne komunističke ideje... U svojoj izjavi napisao je da je bio povezan sa Velom Šuputom, kasnije sekretarom prve partijske ćelije u Gračanici⁷

3 Zahtjev Fadila Šabića Imamatu Džemata Gračanica za izdavanje Ilmihabera od 26. 2. 1946. godine (Arhiv Medžlisa Islamske zajednice Gračanica, Fond Sreskog vakufsko-mearifskog povjerenstva, nesredena grada); napomena: ilmihaber (ar) – potvrda koju izdaje imam-matičar kao dokument da nema određenom licu nikakve zapreke za vjenčanje

4 Osim Šabića u toj grupi "pomagača", Biblioteke bili su: Mehmedalija Alić, Mehmed, Sejdo i Mustafa Rešidbegović, Sakib Džinić, Hamdija Prohić, Salih Tihić, Husein Lokmić, Osman Kamarić i dr. (Esad Tihić, Omer Hamzić, *nav. djelo*, 101)

5 Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u periodu između dva svjetska rata*, "Avicena" Sarajevo 2015., 289

6 Opširnije: Hasan Maglajlija, Neki podaci o političkom radu za KPJ u NOP u Gračanici (1939.-1945.), *Gračanički glasnik*, XXXIII/17, 2012., str. 60–106

7 Velo Šuput je rođen 1918, godine u Kotorskom kod Doboja. Kako mu je majka rano umrla, djetinjstvo i mladost proveo je u Gračanici kod ujaka Dimitrije Jovanovića, studirao je u Beogradu, gdje se povezao sa pripadnicima lijevog studentskog pokreta. U Bosni i Hercegovini bio je povezan sa Cvijetinom Mijatovićem, koji ga je vjerovatno i primio u KPJ, 1939. godine. Po njegovoj instrukciji, uoči samog rata formirao je prvu partijsku ćeliju u kojoj su, osim njega bili Kemal Prohić i Mustafa Ustavdić. Nakon izbijanja rata i formiranja NDH, ustaše su

“Kao simpatizer dobijao sam brošure od Vele Šuputa”.⁸ Po izjavi Šabića, u toj grupi oko Vele Šuputa bili su omladinci i to: Đogić Ibro,⁹ Mehinagić Rizo¹⁰ i Rešidbegović Dževad.”¹¹

Oblici djelovanja u prvo vrijeme svodili su se na povremeno sastajanje i čitanje različite literature i političke štampe. Za te čitalačke grupe trebalo je pripremati i umnožavati određene materijale za čitanje. To su mogli raditi samo povjerljivi ljudi u tadašnjoj sreskoj administraciji na svojim pisaćim mašinama. Među njima je jedan od aktivnijih bio i Fadil Šabić, koji u svojoj izjavi o tome piše: “Leci su bili štampani na šapirograf, a bilo je brošura i u povezu. Jednom sam takvu brošuru dobio i od Maglajlije Hasana. Hasan je održavao agitacione sastanke u svojoj kance-

lariji o naprednom i revolucionarnom radničkom pokretu, na koje je i mene pozivao, a od Akeline Švab¹², takođe ništa nije krio. Uglavnom su bili prisutni mlađi prosvjetni radnici, među kojima i neki učitelji sa sela.”¹³

Tokom 1938. godine Fadil je radio kao blagajnik – režiser sreskog načelstva, pa je u svojoj kasi, po službenoj dužnosti držao i neke povjerljive akte, među kojima je bio i spisak politički sumnjivih lica na području sreza. Prvi u toj evidenciji bio je Todor Vujasinović, za kojeg su vlasti znale da je komunista.¹⁴ Kao sumnjivi vodili su se još i Ahmet Šiljić, zv. Kadija,¹⁵ te Zdravko i Boro Pavlović, iako su bili “bez strogog nadzora i sa slobodnim kretanjem.” Fadil je s njima bio u kontaktu i

ga početkom jula uhapsile u Gračanici i sprovele u zatvor u Tuzli, odakle se uspio izvući i u septembru 1941. godine prebaciti u Beograd, gdje se odmah povezao sa beogradskom komunističkom ilegalom. Krajem 1943. godine, vratio se u Bosnu sa jednom od vojvođanskih partizanskih brigada. Prvo je došao na Majevicu, odakle je po zadatku Cvijetina Mijatovića upućen na politički rad u okolinu Srebrenika i prema Gračanici. Ponovo se povezuje sa simpatizerima NOP-a u Gračanici – Hasanom Maglajlijom, Fadilom Šabićem, Ademom i Feridom Osmanbegovićem i još nekim aktivistima. Jedno vrijeme obavljao je komesarske dužnosti u Tuzlanskom NOP odred. Nakon rata ponovo je u Gračanici na visokim partijskim i upravnim dužnostima, između ostalog i u Sreskom povjereništvu za unutrašnje poslove. Usamljen, razočaran i u dubokoj starosti, umro je u Sarajevu poslije 2008. godine (Opširnije: Omer Hamzić, Likovi zavičaja: prvi komunisti Gračanice – V. Šuput, K. Prohić, M. Ustavdić. *Gračanički glasnik*, XII/24, 2007., 37–46);

8 Izjava Fadila Šabića, Zavičajna zbirka Gračanica

9 Đogić Huseina Ibrahim, rođen 1922. godine u Gračanici, po zanimanju krojač. Stupio 31. 8. 1943. godine u 15. majevičku partizansku brigadu. Kao borac te brigade, poginuo 8. 9. 1943. u Moluhama. Član SKOJ-a od 1940. godine (Esad Tihić, Omer Hamzić, *nav. djelo* 298.

10 Opširnije: Omer Hamzić, Likovi zavičaja: Svjedok historije – Rizo Mehinagić. *Gračanički glasnik*, X/20, 2005., 40–46

11 Rešidbegović Sejde Dževad, rođen 1922. godine u Gračanici, po zanimanju stolar. Stupio 31. 8. 1943. godine u 15. majevičku partizansku brigadu. Poginuo 3. 1. 1944. godine kao borac 16. muslimanske partizanske brigade u Ustikolini – Foča. Član SKOJ-a od 1940. godine (Esad Tihić, Omer Hamzić, *nav. djelo* 306

12 Predratna učiteljica, izuzetno društveno aktivna, istaknuti organizator mnogih kulturno-prosvjetnih društava i društvenog života općenito u gradu.

13 Fadil Šabić, Izjava u zavičajnoj zbirci Gračanica

14 Rođen je 1904. u Tešnju, Završio bogosloviju, studirao filozofiju u Parizu. Bio je istaknut u predratnom komunističkom pokretu, Dvije-tri godine pred rat radio je u Pilani u Bosanskom Petrovom Selu, gdje mu je supruga radila kao učiteljica. Odatle je i kontaktirao sa Gračanicom. Po zadatku Oblasnog komiteta KPJ bio je organizator ustanka na Ozrenu, 23. 8. 1941. godine. Nakon četničkog puča, 18. 4. 1942. godine, morao je pobjeći sa Ozrena i nastaviti ratni put sa 6. istočnobosanskom partizanskom brigadom. Bio je vijećnik AVNOJ-a i ministar u prvoj vladi Demokratske Federativne Jugoslavije. U više mandata bio je član Centralnog komiteta KPJ, poslanik u raznim skupštinskim sazivima itd. Nakon penzionisanja bio je član Savjeta Federacije. Bio je čest gost Gračanice za vrijeme svojih posjeta i boravaka na Ozrenu. Umro je 1988. u Beogradu, gdje je i sahranjen. Autor je više memoarskih knjiga i literarnih tekstova, među kojima je najznačajnija knjiga “Ozrenski partizanski odred”, čije je prvo izdanje izašlo 1952. godine

15 Opširnije: Likovi zavičaja: Ahmet Šiljić Kadija. *Gračanički glasnik*, X/19, 2005., 27–31

uvijek ih na vrijeme upozoravao na opasnost od hapšenja.

U ljeto 1940. godine, kako navodi u izjavi, učestvovao je u oslobađanju pohapšenih gračaničkih omladinaca – Mehinagić Rize, Đogić Ibri, Dževada Rešidbegovića i nekih Karamehmedovića iz Lukavca. Izdejsstvovao je suglasnost od tadašnjeg sreskog načelnika Rašida Filipovića da ih sasluša. To mu nije bilo teško jer je Filipović imao u njega puno povjerenje. Nakon saslušanja, zadržao ih je formalno dva dana u pritvoru, a zatim predložio da se puste na slobodu, što je i prihvaćeno. Uoči rata to se, izgleda, događalo u dva navrata, da bi se ponovilo i u ljeto 1941., kada su došle ustaše.

ILEGALNA AKTIVNOST ZA NARODNOOSLOBODILAČKI POKRET (NOP) U GRAČANICI

Od okupacije do ustanka na Ozrenu

Rat je Fadila Šabića zatekao kao službenika u gračaničkom srezu. U nedostatku "svojih" kadrova, novouspostavljeni režim NDH morao je u mnogim mjestima, pa i u Gračanici, zadržati gotovo sve dotadašnje činovnike, među kojima je bio i Fadil. Nakon formiranja nove kotarske uprave, na mjesto kotarskog predstojnika postavljen je Adem Osmanbegović, pravnik, Gračanlija, koji nije bio privržen režimu, pa će brzo biti smijenjen.¹⁶ Koristeći svoj uticajni položaj kotarskog službenika Fadil je, možda i uz pomoć, ali svakako uz prećutnu saglasnost Osmanbegovića, a kasnije i Huse Tolića (koji je došao umjesto Osmanbegovića), nastojao da spriječi ili bar da ublaži prijetnje i progone srpskog življa u Gračanici koji će se pojačati

naročito poslije ustanka na Ozrenu, 23. 8. 1941. godine.

Krajem maja 1941. godine oružnička patrola iz Gračanice uhapsila je trojicu skojevaca, koji su došli u posjetu nekim drugovima u Karanovcu (braća Devići): braća Karamehmedovići – Sejdo i Sejfo, s kojima je bio i jedan od braće Tunjića iz Lukavca. Oružnici su ih predali Kotarskom predstojništvu u Gračanici, gdje ih je po nalogu, tadašnjeg kotarskog predstojnika Adema Osmanbegovića opet saslušao Fadil Šabić. Kako su obojica znali o kakvim se "uhapšenicima" radi, Šabić im je izrekao samo novčanu kaznu za kršenje javnog reda. U Kotarskom predstojništvu nastojali su da se tome ne pridaje posebna važnost i da se što prije zataška kako ne bi došlo do daljih hapšenja po Gračanici.¹⁷

Nakon njemačkog napada na Sovjetski Savez, 22. juna 1941. godine, i u Gračanici se otvorila hajka na napredne ljude i simpatizere KPJ. Uhapšen je Kemal Prohić¹⁸ i još neki omladinci, ali uz pomoć Adema Osmanbegovića i Fadila Šabića, oni su pušteni iz zatvora. Početkom jula 1941. godine uhapšen je i Velo Šuput sekretar partijske ćelije, njega ustaše odvođe u Lukavac, zatim u Tuzlu. "Nastojimo da ga pomognemo preko njegovog ujaka Dimitrije Jovanovića i, eventualno, da ga oslobodimo iz zatvora", piše u svojim sjećanjima Hasan Maglajlija. "To nam nije pošlo za rukom, ali on se srećom i nekim svojim poznanstvima i vezama prebacio iz zatvora u bolnicu, uspostavio vezu sa nekim članovima partije u Tuzli i poslije prebacio u Srbiju."¹⁹ Kako se radilo o drugom ili trećem hapšenju te iste skojevske grupe u Karanovcu i to po istim dojavama policiji ili oružništvu, kasnije se ozbiljno posumnjalo da se među

16 Opširnije: Omer Hamzić. Likovi zavičaja: Adem Osmanbegović. *Gračanički glasnik*, XV/29, 2010., 152-156

17 Esad Tihić, Omer Hamzić, *nav. djelo*, 128

18 Opširnije: Omer Hamzić, Likovi zavičaja: prvi komunisti Gračanice – V. Šuput, K. Prohić, M. Ustavčić. *Gračanički glasnik*, XII/24, 2007., 37-46)

19 Hasan Maglajlija, Neki podaci o političkom radu za KPJ u NOP u Gračanici (1939.-1945.), *Gračanički glasnik*, XXXIII/17, 2012., str. 73

Sa suprugom Šefikom i majkom Pašom Hadžimujić

njima nalazio špijun režima, što se, naravno, nije moglo dokazati.

Kad su ustanici sa Ozrena upali u Gračanicu, 23. 8. 1941. godine, Fadil Šabić je s kolegom s posla, pisarom Milošem Đurićem “predao ustanicima svo oružje koje je prilikom kapitulacije”, kako je napisao, “bilo zatrpano u podrumu načelstva.”²⁰ Iz ove njegove izjave ne možemo zaključiti kako je to i pod kojim okolnostima izvedeno.²¹ Todor Vujasinović je kao organizator ustanka, u svojoj memoarskoj knjizi napisao da je to naoružanje, zaista zaplijenjeno i da mu je tom prilikom svoj pištolj lično predao Huso Tolić,

kotarski predstojnik “U Gračanici smo”, piše Vijasinović, “zaplijenili oko 100 karabina, oko 200 dvocijevki, veću količinu vojničkog odijela i municije. Iz sreskog zatvora pustili smo nekoliko seljaka Srba.”²²

Spomenuti Tolić došao je za kotarskog predstojnika umjesto Adema Osmanbegovića, kojeg su kao nepodobnog ustaše smijenile, neposredno pred izbijanje ustanka na Ozrenu. Tolić je bio rodom iz Mostara, nije podržavao ustaški pokret, politički je bio bliže građanskoj i lijevoj liniji. Pri kraju rata i on se priključio partizanima. I o njemu kao i o Osmanbegoviću, Todor Vujasinović

20 Izjava Fadila Šabića u Zavičajnoj zbirci Gračanica

21 Zna se da su ustaše, desetak dana kasnije pohapsile i strijeljale 6 gračaničkih Srba, među kojima i tog Miloša Đurića, “jer je tobože davao revolvere četnicima”. (Vladimir Dedijer, Anton Miletić, *Proterivanje Srba sa ognjišta 1941 – 1944., –svedočanstva*, “Prosveta” Beograd, 1989., 261)

22 Todor Vujasinović, *Ozrenski partizanski odred*, Svjetlost” (treće izdanje), Sarajevo 1979., 43

je u svojim memoarima dao pozitivnu ocjenu.²³ Fadil Šabić je i sa Tolićem ostvarivao jako dobru saradnju kao i sa Osmanbegovićem. U drugoj polovini 1941. i u 1942. godini nastojali su da spriječe zlodjela koja je provodio zapovjednik 13. ustaške bojne Ivan Štir, a koja je bila stacionirana u Gračanici.²⁴ Prema nekim svjedočenjima, "Šabić je u sporazumu sa Osmanbegović Ademom u godini 1941., u mjesecu avgustu pomogao drugarici (supruzi, n.a.) Toše Vujasinovića da se sa djetetom prebaci u Srbiju, inače bi od ustaša stradala, jer je bila već u njihovim rukama. Ovakvih primjera bilo je još."²⁵

Opstrukcije ustaških naredbi

U kakvim su odnosima bili sa ustašama za ilustraciju navodimo ovaj primjer: zapovjednik ustaške bojne u Gračanici, 6. 3. 1942. godine, Kotarskoj oblasti u Gračanici, dostavio je naređenje sljedeće sadržine: "Obavijestite sav narod kotara gračaničkog, te sela Miričine, Brijesnice i Klokotnice da imaju svi muškarci od 18 do 50 godina doći u Gračanicu u nedelju, dne ovog mjeseca" Istog dana iz Kotarske oblasti je **Štiru** poslat odgovor da "ova oblast nije nadležna za izdavanje ma kakvih naređenja niti instrukcija za područja koja spadaju drugim kotarskim oblastima, kao što su u ovom slučaju: Miričina, Brijesnica i Klokotnica, jer Miričina spada kotarskoj oblasti Tuzla, a Brijesnica i Klokotnica Doboju." Da bi se izvršilo naređenje na svom području (za područje gračaničkog kotara), navodi se, da Kotarska oblast prethodno mora znati "radi čega je potreba da svi muškarci od 18 do 40 godina imaju doći u Gračanicu, jer je to nametanje dužnosti građanstvu, koju oblast nije ovlaštena narediti

bez naloga nadležne pretpostavljene oblasti, t.j. Ministarstva unutrašnjih poslova, Velike župe ili u svom djelokrugu nadležnog domobranskog zbora". Očito, radilo se o opstrukciji civilnih organa vlasti ustaškim namjerama i nastojanju da se stanovništvo zaštititi od ustaškog maltretiranja, istraga itd. U krajnjem, sugerisano je zapovjedništvu ustaške bojne da takvo naređenje izda u svojoj nadležnosti i da ga u svojoj nadležnosti i objavi. Uredovnu zabilješku o ovom zahtjevu potpisao je Fadil (Šabić), a odgovor Ustaškoj bojni tadašnji Kotarski predstojnik Husein Tolić.²⁶

Djelovanje u aktivima NOP-a u Gračanici

U svojim sjećanjima Maglajlija iznosi da su već u jesen 1942. godine, preko Halida Čokića, uspostavili partijsku vezu sa Tuzlom, odakle su tražili da se formiraju ilegalni aktivisti NOP po Gračanici. "Formirali smo takozvani centralni aktiv, u koji smo ušli ja, Halid, Žarko Antić i učiteljica Ljubica Antunović, a najbliži saradnik bio nam je Fadil Šabić. U njegovoj kancelariji su se i održavali sastanci tog aktiva. Fadil Šabić je, svakako, jedan od najzaslužnijih ljudi za NOP u Gračanici, on je zaista učinio mnogo za naš pokret i bio vrlo smion, a naročito pri spašavanju ljudi od ustaškog terora i on nam je davao propusnice za sve naše ljude koji su trebali nekuda putovati bilo pod svojim ili pod tuđim imenom."²⁷

Te aktivne Fadil Šabić u svojim sjećanja naziva kružocima "Kružoci su u Gračanici počeli raditi od septembra mjeseca 1942. godine. Sjećam se da su u istima bili i to: u omladinskom kružoku: Dušanka Jovanović, Mara Pajić, i koliko se sjećam Razija Mehinagić, kao i Bahra Durić. U ostalim kružocima bilo smo ja, Mustafa Ustavdić²⁸, Adem

23 Isto, 42

24 Esad Tihić, Omer Hamzić, *nav. djelo*, 195

25 Izjava Luke Tešanovića kao svjedoka u postupku dokazivanja penzionog staža za Fadila Šabića, Sreski zavod za socijalno osiguranje Tuzla, br. S- 4930 od 6. 11. 1956., kopija dokumenta u Zavičajnoj zbirci Gračanica)

26 Vojni arhiv Srbije, Fond NDH, k. 201, reg. br. 35/7

27 Hasan Maglajlija, *nav. rad*, 86

28 Opširnije: Omer Hamzić, Likovi zavičaja: prvi komunisti Gračanice – V. Šuput, K. Prohić, M. Ustavdić. *Gračanički glasnik*, XII/24, 2007., 37-46)

Alić²⁹, u drugim kružocima Hasib Ejubović, Muhamed Sokolović i Emil Zubanović, poseban kružok bio je za intelektualce u kome su bili Hasan Maglajlija, Begić Vehid, Adem Osmanbegović, Osman Fazlić,³⁰ Safet Branković i Mustafa Kamarić.³¹ Ovaj posljednji je primljen i aktiv 1944. godine. Kružok naime aktiv žena obuhvatao je drugarice: Dragica Panić, Šefika Šabić i Ljubica Antunović.”³²

U to vrijeme, kako je pisao Hasan Maglajlija, “naši simpatizeri postaju čitave porodice kao što je bila porodica Rifata Mehinagića, Rifatove sestre Emine Durić, porodica Muderiza Šiljića, većina Osmanbegovića, Fadil Šabić postaje vrlo aktivan i on se savjetuje sa mnom i Milenom o radu za NOB, preko njega svršavamo mnogo poslova, tako da ga ja smatram jednim od najznačajnijih u radu za NOB u Gračanici. Njegova žena Šefika takođe postaje aktivna i radi među ženama. Adil Kadić općinski blagajnik, Fadil Hrustemović, gruntovničar, Muradif Džinić geometar, dr. Avdo Prohić ljekar i njegov brat Rukib – postaju naši saradnici u širenju ideja NOB-a.”³³

Hapšenje dvojice agenata UNS-e u Gračanici

Početkom 1943. godini u Gračanici su operisala dva vrlo opasna agenta UNS-e iz Tuzle – Milan Stefanović i Nikola Rajković – koji su dobili zadatak od svojih pretpostavljenih da otkriju i prate, te da pohapse više lica koji su okarakterisana kao protivnici ustaštva i režima. Za njihovo prisustvo u Gračanici,

znali su tadašnji kotarski predstojnik Safet Branković i službenik Kotarskog predstojništva Fadil Šabić. Uvidjevši da bi moglo doći do hapšenja veće grupe građana Gračanice, odlučili su da poduzmu sve raspoložive administrativne mjere da to osujete. Preko Sejde Đulića, komandanta mjesne jedinice DOMDO legije uspjeli su izdejsstvovati naređenje iz Oružničke pukovnije u Tuzli da gračanički oružnici uhapse spomenute agente i protjeraju u Tuzlu. Prilikom hapšenja kod agenata je zaplijenjen spisak od 17 lica iz Gračanice i 8 sa sela koje je trebalo pohapsiti i otpremiti u logor Jasenovac. U svojim sjećanjima Fadil Šabić naveo je sljedeća lica, predviđena za to hapšenje: Vehid Begić, Osman Fazlić, Husein Lokmić, Ahmet Šiljić, Safet Branković, Muhamed Sokolović, Hasan Maglajlija, Mustafa Ustavdić, Salihbeg Čekić, Adem Osmanbegović, Adem Alić, dr. Avdo Prohić³⁴ i Ibrahim Dautović iz Brijesnice.³⁵

Iz obrazloženja koje je kotarski predstojnik napisao uz zahtjev za hapšenje i progon spomenutih agenata, nazire se opća politička klima u Gračanici, početkom 1943. godine. Općenito, upravne (civilne) vlasti opstruirale su sve ustaške inicijative i akcije. U tom aktu, između ostalog ističe se: “Vođenom redarstvenom istragom utvrđeno je da su imenovani kao dužnosnici ispostave UNS-e u Tuzli nesavjesno i nezakonito obavljali svoju službu u Gračanici, da su prilikom cenzuriranja pis(a)ma otvarali pakete i iz njih prisvajali sebi neke stvari, da su iznuđivali prijetnjom

29 Opširnije: Likovi zavičaja, Adem Alić, najpoznatiji partizanski ilegalac iz Gračanice, *Gračanički glasnik*, Gračanički glasnik, XIII/26, 2008., 45-50

30 Opširnije: *Likovi zavičaja: Osman Fazlić – sudija*. Gračanički glasnik, XXX/15., 2010, 130 – 136 (u koautorstvu sa Hasanom Berberovićem);

31 Opširnije: Omer Hamzić, Jedan pogled na život i djelo akademika Mustafe Kamarića – dugogodišnji profesor Pravnog fakulteta u Sarajevu, istaknuti funkcioner Islamske zajednice Bosne i Hercegovine i osnivač Narodne biblioteke u Gračanici, *Historijski pogledi*, br. 2., Centar za istraživanje moderne i savremene historije Tuzla, 2019., 230–242

32 Izjava Fadila Šabića, Zavičajna zbirka Gračanica

33 Hasan Maglajlija, *nav. rad*, 75–76

34 Opširnije: Omer Hamzić, *Likovi zavičaja: Avdo Prohić – prvi ljekar Gračanice (prilog proučavanju historije zdravstva u Gračanici)*, Gračanički glasnik, br. XLVII/24, 2018., str. 95 – 127

35 Izjava Fadila Šabića u Zavičajnoj zbirci Gračanica.

silom, logorom i smrću iskaze katolika protiv Muslimana, da su ovi komunisti i srbofil, te da su po Gračanici, a naročito po pravoslavnoj crkvi zadnjih dana noću lijepili letke bez oznake izdavatelja ili potpisa u kojima se Srbi i pravoslavni uopće nazivaju najpogrdnijim imenima i prijeti im potpunim uništenjem na području Hrvatske. Ovakvim postupkom izazvali su veoma veliko neraspoloženje kako među našim pučanstvom, tako i među pravoslavnim, a obzirom na neposrednu blizinu Ozrena i svakodnevno, a naročito tržnim danom dolaženje četnika sa Ozrena i Trebave u Gračanicu, postoji velika opravdana bojazan, da ovaj njihov postupak ne dovede do iste nesreće u Gračanici koja je se desila u okolici Goražda i Čajniča.”³⁶

Pokušaj likvidacije NOP-a u Gračanici (krajem 1943.)

Krajem 1943. godine, nakon ponovne reokupacije Tuzle, vojno-politička situacija oko Gračanice se pogoršala. Dok su prikupljali podatke i pripremali se za hapšenje Adema Alića u Gračanici, Nijemci su imali pouzdane obavijesti o djelovanju još nekoliko lica na antifašističkoj liniji. U čaršiji nije moglo ostati nezapaženo da pojedinci osuđuju režim, da pomažu Srbima i da neki čak otvoreno šuruju sa partizanima. Nijemci su tih dana tragali za Asimom Osmanbegovićem, koji je, saznajući za to, pokušao pobjeći u Doboj. Nijemci su ga uhvatili u bjekstvu i pritvorili u Gračanici, da bi ga nakon ispitivanja i mučenja otpremili svojoj višoj policijskoj komandi u Slavonski Brod.³⁷ Nijemci su gotovo istovremeno uhapsili i Žarka Antića, koji je uspio pobjeći iz zatvora i prebaciti se na partizansku teritoriju u Babunović i Srebrenik. Za vrijeme tih hapšenja, uhapšen je

i Fadil Šabić, koji se u posljednji čas uspio spasiti intervencijom Nine Laznika, simpatizera Pokreta, koji je u zadnji čas pristigao patrolu koja je sprovodila Šabića, rekao im na njemačkom da ga dobro poznaje, da garantuje za njega... Uspio je nekako izmoliti da ga puste.

Svjestan opasnosti u kojoj se našao, Šabić se izvukao u Zagreb, gdje je ostao dva mjeseca. Nakon strijeljanja Adema Alića, iz obavještajnog centra NOP-a u Doboju, Sejdo Đulić, komandant legije u Gračanici dobio je pouzdanu poruku da i njemu prijeti opasnost i da mora hitno napustiti Gračanicu. Uređeno je da dobije premještaj u neku domobransku komandu u Doboj, odakle je Đulić otišao brzo u partizane.

“Iznenadno hapšenje ili nagovještaj hapšenja aktivista NOP-a u Gračanici, upućuje na pretpostavku da se radilo o smišljenom pokušaju likvidacije organizacije NOP-a u Gračanici. Pošto je hapšenje ovih aktivista izvršeno gotovo istovremeno, vidljivo je da su podaci o njihovom radu za NOP njemačkim vlastima stigli iz istog izvora. To je vjerovatno vezano za jačanje proustaške linije, odnosno za kampanju pretvaranja mjesne jedinice DOMDO pukovnije u jedinice zelenog kadra u Gračanici, kojoj su se ti aktivisti, svaki na svoj način suprotstavljali.”³⁸

Kad je prošla opasnost, Šabić se vratio iz Zagreba i nastavio djelovati u partijskoj ćeliji u kojoj se bili povezani Emil Zubanović, u to vrijeme sekretar, zatim Fehim Mujačić i Mustafa Ustavdić.³⁹ Tako je bilo sve do septembra 1944. godine kada je partijska organizacija u Gračanici raspuštena, a njeni članovi upućeni u partizanske jedinice. Među njima bio je i Fadil Šabić.

36 Vojni arhiv Srbije, f. NDH, k. 195, f. 11-a, br. reg. 4/1, cit. u: Esad Tihić, Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*, Gračanica 1988., 204–205

37 Kasnije je Osmanbegović, na intervenciju jednog saradnika NOP-a pušten iz zatvora i vraćen u Gračanicu. Sredinom 1944. godine Asim Osmanbegović je ponovo uhapšen i kao saradnik NOP-a otpremljen u tuzlanski zatvor “Štok”, odakle se uspio izbaviti i 8. 8. 1944. stupiti u Tuzlanski NOP odred.

38 Esad Tihić, Omer Hamzić, *nav. djelo*, 235

39 Izjava Fadila Šabića, Zavičajna zbirka Gračanica

Delegati Inspektorata Tuzlanske oblasti na II. kongresu stručnjaka za puteve u Ohridu (28.-31. 10. 1954.), Fadil Šabić stoji s desna

“Bio je četiri puta stavljan pred ustašku istragu...”

Šabić je, sve do izlaska na slobodnu teritoriju, zavisno od razvoja situacije, pomagao rad ilegalnih aktivna NOP-a po Gračanici. Osim toga, održavao je stalne veze sa aktivistima sa slobodne teritorije i dostavljao im podatke o rasporedu i kretanju ustaških i njemačkih jedinica na području Gračanice i okoline. Obilazeći muslimanska sela, nagovarao je odbjegle dezertere iz SS “Handžar” divizije ili iz domobranstva da se ne vraćaju u jedinice, već da se priključuju partizanima. Dobivenu poštu i potjernice za tim dezerterima nije prosljeđivao oružničkim ili ustaško-domobranskim jedinicama, već se sastajao sa roditeljima tih dezertera s ciljem da ih nagovori da ih puste u partizane. Samo iz sela Vranovića, prema jednoj izjavi, otpremio je 9

mladića pod oružjem u partizane. Spašavao je Srbe iz Lohinje i pripremao propusnice-legitimacije za pristalice NOP-a.⁴⁰

“Zbog mnogih stvari i slobodnih ispada bio je četiri puta stavljan pred ustašku istragu i saslušavanja. Iz Tuzle su dolazili pored ustaških oficira Tuzlančić Stjepan, savjetnik Velike župe, zatim Varešlija Halid, tajnik Velike Župe i napokon jednom prilikom je iz kancelarije ustaški satnik Štir sa naoružanim ustašama sproveo ga na saslušanje u svoj štab u kuću Nikolića, ali je zbog svoje prisebnosti i ondašnje hladnokrvnosti uvijek dobro prošao, dok koncem 1943. god. nije pukim slučajem izbjegao strijeljanje, kada je Adem Alić strijeljan, a on pomoću Laznik Nine uspio pobjeći.”⁴¹ Bilo je to jako rizične djelovanje. I kada je otkrivan, najčešće se uspijevaio izvući zahvaljujući jakim vezama u državnom apa-

⁴⁰ Izjava Mehmedalije Trepanića kao svjedoka u postupku dokazivanja penzionog staža za Fadila Šabića, , kopija dokumenta u Zavičajnoj zbirci Gračanica)

⁴¹ Isto

ratu, posebno u administraciji Velike Župe u Tuzli.⁴² Međutim, kako se bližio kraj rata, njegove akcije su postajale sve primjetnije i rizičnije. U svojoj izjavi sam je o tome pisao: “Pri upadanju naših jedinica u Gračanicu, sastanci partije i vojnih rukovodilaca održavani su mahom u mojoj kući.” Pojednostoj o tim sastancima nije iznosio. Vjerovatno s razlogom. Ali i drugi potvrđuju da su se u njegovoj kući održavali važni ilegalni sastanci. Kod njega su se, izgleda sastajali i partizanski predstavnici sa terena i predstavnici legije sa Ibrahimom Pjanićem na čelu, koji je trebalo da pređe na partizansku stranu. Bilo je više takvih sastanaka, koje je organizovao ili učestvovao na njima, naravno uz znanje, dozvolu, pa i inicijativu tadašnje partijske organizacije, kojom je rukovodio Emil Zubanović, ali ti sastanci nisu urodili plodom. Iako to ne spominje u svojim izjavama (opet vjerovatno s razlogom), njegovu ulogu u tome potvrdili su u svojim izjavama i Velo Šuput⁴³ i Mustafa Ustavdić.⁴⁴ Zasigurno znamo (postoje dokumenti) da je Oblasni komitet KPJ iz Tuzle, zbog tih pregovora, u jesen 1944. godine raspustio partijsku organizaciju u Gračanicu. Bila je to ishitrena i pogrešna odluka, koja će prouzrokovati katastrofalne posljedice na političkom planu u Gračanicu upravo u završnici rata.⁴⁵

Obavještajni rad za Komandu Trećeg korpusa NOVJ i Komandu mjesta Gračanica

U januaru 1945. godine formirana je Komanda mjesta za Gračanicu, koja je u početku imala sjedište u Puračiću: na dužnost prvog komandanta došao je Đoka Šešlak (ranije borac Ozrenskog partizanskog odreda), a na dužnost političkog komesara Ibko Čamdžić (do tada bio predsjednik Okružnog odbora USAOJ-a za Tuzlu), za zamjenika komandanta mjesta i ujedno šefa mobilizacijskog šefa odsjeka iz komande Tuzlanskog područja došao je Daut Filipović. U Komandu mjesta Gračanica Fadil Šabić je prvo raspoređen za saobraćajnog oficira, ali je sa te dužnosti vrlo brzo upućen na obavještajni kurs pri Komandi vojne oblasti 3. korpusa NOVJ u Tuzli. Nakon završetka kursa, postavljen je za obavještajnog oficira pri Komandi mjesta Gračanica.⁴⁶ Poslije odlaska Šabića u obavještajni odsjek Korpusa na njegovo mjesto došao je Fadil Suljagić, obavještajni oficir Komande mjesta. Dobivši raspored u Obavještajnom odjelu Trećeg korpusa, Fadil Šabić je prikupljao i nadležnim partizanskim komandama redovno dostavljao obavještajne podatke sa terena sve do kraja rata. Šabić i Suljagić angažovali su mnoge patriote, pretežno starije i ugledne ljude u selima za prikupljanje podataka o neprijatelju.⁴⁷

42 Prema nekim izjavama Fadil Šabić je, zahvaljujući svojim vezama u vlastima, uspio zaštititi od hapšenja doktoricu Jolandu Raušević, koja je kao jedina Jevrejka ostala na radu u Gračanicu. Nakon oslobođenja od fašizma, 1945. postala je prva povjerenica za zdravstvo u Sreskom narodnom odboru u Gračanicu. I kada se vratila u Zagreb, još dugo vremena ostala je vazana za Gračanicu i u prijateljskim odnosima sa Fadilom i njegovim ukućanima

43 Izjava Vele Šuputa autorima Monografije “Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji”, Zavičajna zbirka Gračanica

44 “U oktobru 1943. Adem Osmanbegović, Vehid Begić i Hasan Maglajlija su u kući Ademovog oca Mustafe održali sastanak s ciljem da se pokuša formirati Gračanički partizanski odred. Sastanku su, pored ostalih, prisustvovali Mustafa Ustavdić i Fadil Šabić. Tada je iz Gračanice u partizane otišlo 13 drugova i drugarica” (Izjava Mustafe Ustavdića kao svjedoka u postupku dokazivanja penzionog staža za Fadila Šabića, Zavičajna zbirka Gračanica)

45 Opširnije: Omer Hamzić, Prva organizacija KPJ u Gračanicu i njeno antifašističko djelovanje u toku Drugog svjetskog rata – od osnivanja, u proljeće 1941. do raspuštanja, u jesen 1944. godine. *Gračanički glasnik*, XII/24, 2007., 56-78

46 Esad Tihii, Komanda tuzlanskog vojnog područja, *Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji, Knjiga 3.*, Tuzla 1987., 1141

47 Esad Tihii, Omer Hamzić, *nav. djelo*, 286

Fadil Šabić sa suprugom Muberom i djecom Azrom i Mirzom kod punca Orhan ef. Huremovića

Izvjestaji koje je pisao Šabić bili su dosta precizni, zasnovani na pouzdanim izvorima, stručno i jezički korektno sastavljeni. Takve izvještaje mogao je pisati samo dobar poznavalac i ljudi i prilika na terenu. Dosta ih je sačuvano u arhivskim fondovima i danas služe kao pouzdan izvor za proučavanje vojno-političkih prilika na širem području Gračanice u završnici Drugog svjetskog rata. Pored rasporeda neprijateljskih snaga po dužini fronta u tim izvještajima nazire se i opće stanje i raspoloženje u narodu, daju preporuke i upute nadležnim komandama. Jasno je da ih je mogao pisati samo onaj ko je iskreno vjerovao u pobjedu ideja za koje se čitav život borio, sa uvjerenjem da je na pravoj strani.

Šabić je, po završetku rata demobilisan u činu poručnika JNA.

VRIJEME RAZOČARENJA – U KOMUNISTIČKOM REŽIMU

Poslije oslobođenja zemlje radio je na raznim odgovornim poslovima u sreskoj i

opštinskoj administraciji. Bio je povjerenik u Sreskom narodnom odboru za nekoliko oblasti: u Privrednom odjeljenju, Građevinskom odjelu, bio je referent za opšte planiranja (planer) u Planskoj komisiji, građevinski nadzornik, građevinski poslovođa, rukovodilac Režijske komisije, upravnik Sreske uprave za puteve itd. (vidi prilog). Bez obzira na svoje zasluge tokom rata, Fadil Šabić nije bio miljenik režima. Poslije rata u dva navrata hapšen je i zatvaran zbog banalnih, danas teško shvatljivih razloga. Prvi puta 1948. godine, nakon objavljivanja Rezolucije Informbiroa i izbijanja sukoba Tito – Staljin. Budući da je bio jedan od rijetkih koji u to vrijeme posjedovao radio-aparat, kod njega su povremeno dolazili prijatelji i komšije da slušaju radio vijesti. Neko je “otkucao” UDB-i da se kod Fadila sluša Radio Moskva što je u to vrijeme bio veliki grijeh. Nismo mogli doznati koliko je tadašnji šef UDB-e Husein Šiljak držao Fadila u zatvora. Po svemu sudeći ne dugo, ali sasvim dovoljno da ga, kao

i mnoge druge izloži maltretiranju i prilijepi mu etiketu informbirovca – koju će, ironijom sudbine i taj isti Šiljak uskoro ponijeti.

Bilo kako bilo, nakon što se nekako riješio UDBE-e, Fadil Šabić ponovo je vraćen na činovničke, možda iste poslove u sreskoj upravi. Kada je Ibrahim Hasanbegović, kao sekretar Sreskog narodnog odbora u Gračanici, 1950. godine, nakon jednog inspekciskog pregleda, pokrenuo inicijativu za hitnu sanaciju objekta Osman-kapetanove medrese, koja je bukvalno propadala, Fadil Šabić je bio jedini odgovorni službenik u srezu koji podržao tu inicijativu i preuzeo na sebe posao sanacije iako to nije bilo u godišnjem investicionom planu. U takozvanoj socijalističkoj planskoj ekonomiji tako se nije moglo raditi jer je plan bio “sveto slovo”. Tokom adaptacije medrese, na prijavu iz Gračanice umiješao se i javni tužilac sa pritužbom da se u Gračanici neplanski radi dom kulture, zbog čega su i Hasanbegović i Šabić imali ozbiljnih problema.⁴⁸

Iako se sve ovoga puta dobro završilo, nešto kasnije, oko 1955. godine, Fadil Šabić će ponovo dospjeti u nemilost režima i nekih lokalnih moćnika, koji su nastojali da se riješe “neposlušnih” Muslimana, mahom predratnih i ratnih partijskih kadrova, u prvoj fazi–njihovim “promicanjem” na više dužnosti u Sarajevo (Sejdo Đulić, Adem Osmanbegović i dr.), a kasnije i mnogo grubljim metodama, optužbama po liniji Informbiroa (kao u slučaju Mustafe Ustavdića) ili drugim podmetanjima (nedolično ponašanje ili sklonost alkoholu kao u slučaju Asima Osmanbegovića) ili čak za malverzacije (kao u slučaju dr. Avde Prohića) i nesavjestan rad u službi, što se desilo i Fadilu Šabiću. Konkretnije, optužen je zato što je mimo plana, kao i u slučaju medrese, odobrio da se uradi potporni

zid uz glavnu cestu, preko puta zgrade sreske uprave (danas opštine). Budući da se u to vrijeme (planska privreda) nije smjelo ništa graditi nit raditi mimo plana, pa ni tako sitni projekti kao što je potporni zid, Šabić se ponovo našao na udaru režima..

Po naredbi UDB-e javno je proveden kroz čaršiju i kao najveći kriminalac upućen u istražni zatvor u Tuzli. Slučaj Fadila Šabića praćen je sa nevjericom i tihim negodovanjem građana. Kad je za to čuo njegov ratni i partijski drug Velo Šuput, koji je tada već bio na službi u Sarajevu, jako se naljutio na predstavnike vlasti i oštro im prigovorio da nisu smjeli na tako brutalan način postupiti prema tako zaslužnom čovjeku.⁴⁹ Zahvaljujući intervenciji Vele Šuputa, izgleda da je Fadil vrlo brzo pušten na slobodu i vraćen na posao, ali na neke druge poslove.

Nepravедno hapšenje i sramoćenje u rodnom gradu, ovoga puta ga je jako pogodilo. Iako je pušten na slobodu kao nevin, a svaka istraga protiv njega obustavljena, izbjegavao je susrete sa drugovima i prijateljima, više nije izlazio u čaršiju, često je imao i noćne more... Jedino je ponekad viđan da šeta potpuno sam cestom u pravcu Pašalića i nazad do svoje kuće u vlastitu samoizolaciju, tražeći mir u svojoj porodici, pogotovo, nakon penzionisanja, 1965. godine.⁵⁰

Nakon svega, koju godinu prije smrti taj isti režim ga je odlikovao Ordenom zasluga za narod. Umro je u januaru 1979. godine u Gračanici. Ukopan je u gradskom greblju Trepanići. U znak zahvalnosti, njegovim imenom bila je obilježena jedna ulica u Gračanici. Danas ta ulica nosi neko drugo ime.

48 Opširnije: Omer Hamzić, Nacionalizacija i denacionalizacija Osman-kapetanove medrese u Gračanici (prilog historiji urbanog razvoja Gračanice), *Gračanički glasnik*, br. XLIX/25, 2020., str., 55 – 73

49 Po kazivanju Jusufa Kadića, pribilježio autor, 13. 2. 2020.

50 Po kazivanju Jusufa Kadića, pribilježio autor, 13. 2. 2020.

SUMMARY
HOMELAND CHARACTERS: FADIL
ŠABIĆ – THE FIRST PARTISAN
INTELLIGENCE OFFICER OF
GRAČANICA

This paper discusses the character and activities of another person from Gračanica who belonged, for the most part, to the general pre-war activists and sympathizers of the communist movement that were young and from all nationalities. In the years prior to the Second World War they mostly gathered in the Cultural and Educational Society "National Library", but also in some other pro-Yugoslav

societies and organizations ("Gajret", "Soko" and others) in Gračanica. During the war they mostly operated illegally helping the partisan movement, and some of them later joined proper partisan units. One of the most active among them was Fadil Šabić. This paper discusses his activity in the years immediately prior to the Second World War, his wartime activities and the immediate post-war period which was a time of severe disappointments for Šabić. In addition to basic information about his activities, special emphasis is placed on the general social environment in which he was active, as well as on the many prominent personalities from the local milieu with whom he met and collaborated.

PODACI O KRETANJU U RADNOM ODNOSU

Šabić Fadila, službenika iz Gračanice
(školska sprema 4 razr.gimn.u Sarajevu)

Dokumenat, na osnovu kojeg se priznaje radni staž:	Organ ili poslodavac:	Dužnost i posao koju je obavljao:	Od kada do kada
R: 102/51 Sr.suda Grač. (Čl.24, t.8 Zakona o radnim odnosima "Radni staž")	Sreski sud Grač. i Apelacioni sud Sarajevo	pisar-volonter (bespl.rad u iščekivanju namještenja)	2.IX.1925 do 18.VI.1926 (8,5 mj.)
R: 508/51 Sr.suda Grač. br.8982/51 GNOa BEOGRAD	Dr. M. Žokalj, advokat	advokatski pisar	1.VIII.192 do 3.VIII.192 (3 godine 1 mjesec)
R: 488/51 Sr.suda Grač. br.10.927/37 Sr.nač.Grač.	Sresko načelstvo u Gračanici (Nadzorništvo za puteve i gradjevine)	službenik (zvaničnik)	3.VIII.192 do 3.XII.1937 (8 godina 4 mjeseca)
R: 488/51 Sr.suda Grač. br.459/41 Vel.Župa Tuzla	Sresko načelstvo Vel.Župa Tuzla	zvaničnik-režiser Sr. načelstva i akcesista (šef pisarne i zamj.kot. predstojnika od VI-41 do 16.IX.1944)	5.XII.1937 do 16.IX.1944 (6 godina 9 mjeseci)
broj: 1162/44 Komanda Tuzlanskog Područja	J. A.	Obavj.oficir (podporučnik) sa položenim Kursom 30.div. pred Štabom III.Korpusa); saobraćajni oficir u Živi- nicama i Lukavcu	17.IX.1944 do 15.IV.1945 (1 godina 2 mjeseca)
broj: 12.898/51 SNO-a Gračanica	SNO Gračanica	povjerenik SNO-a Gračanica. Od 20.IV.1945.do 1.IV.1946.god. povjer.Privr. odjelenja, a od 1.IV.1946 do 2.IV.1947 Gradj.odjel.SNO.	20.IV.1945 do 2.IV.1947 (2 godine)

Prenos:

22 godine

Dokumenat na osnovu kojeg se priznaje radni staž:	Organ ili poslodavac:	Dužnost i posao koju je obavljao:	Od kada do kada ?
P r e n o s :			
Broj: 4300/47	SNO Gračanica	planer (referent za opšte planiranja) Planske komisije SNO-a	2.IV.1947. do 12.II.1947. (7 mjeseci 10 dana)
Pov broj:729/47	SNO Gračanica	gradjevinski nadzornik	12.XI.1947. do 21.IV.1949. (1 godina, 5 mjeseci, 11 dana)
Pers.broj: 157/49	SNO Gračanica	gradjevinski poslovođa	5.IX.1950. do 1.II.1951.god (5 mjeseci)
Pers.broj 644/50 i 761/50	SNO Gračanica	rukovodilac Režijske komisije SNO-a Gračanica	1.II.1951. do 1.VI.1951.god (4 mjeseca)
Pov.broj:610/51 Broj: 6321/51	Gl.Uprave za puteve i saobraćaj ARBiH, Sarajevo SNO Gračanica	upravnik Sreske uprave za puteve	16.VI.1951. do 24.8.1955.god (4 godine i 3 mjeseca)
Mat.broj:785/55	SNO-a Tuzla	službenik	1.IX.1955. do 31.12.1955. (4 mjeseca)
Mat.broj:13/56	Gradj.preduzeće "Komunalac" Gračanica	tehnički direktor	3.V.1956. do 31.VII.1956. (2 mjeseca, 28 dana)
Mat.broj:4/58	ZP "Soko" Gračanica	tehnič. direktor i direktor preduzeća	1.8.1956. do 9.IV.1957. (8 mjeseci i 9 dana)
- RJEŠENJEM BROS/05/B-11563/1 od 09.01.1962.g. NOSREZA TUZLA PRIZNAT RADNI STAŽ OD 4 GOD. I 24 DANA KOME JE PRIDATO NA AKTIVNOM I ORGANIZOVANOM RADU U NOB-i. - DO ODLASKA U PENZIJU 1963. RADIO U OPŠTINI GRAČANICA			

Sejma Spahić, IV razred - 9 god.